

Світлана Ленська

ПАРОДІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Рецензія на монографію: Віннікова Н. М. Дискурс української літературної пародії / Наталія Віннікова. – К. : Наукова думка, 2014. – 432 с.

Один із найдавніших жанрів – пародія – представлений у всіх літературах світу. Багатовікова історія, специфічна природа, критичні можливості, творчий і пізнавальний потенціал визначили роль цього жанру в процесі розвитку літератури. Пародія переосмислює, травестує, епатує та дискредитує літературні напрями і стилі, які вичерпали себе, а також виступає способом осягнення новаторських явищ, художніх відкриттів. Об'єктивно-історична «справедливість» або гранична суб'єктивність пародій підтверджується чи спростовується самою логікою літературного розвитку. Загалом саме поняття пародії є доволі дискусійним у літературознавстві, оскільки воно багатомірне і передбачає певну наслідувальність, «вторинність», однак має власні конститутивні ознаки, що дозволяють віднести цю категорію до самостійного жанру.

Запропонована Наталією Вінніковою науковій спільноті проблема літературного пародіювання викликає інтерес уже своєю постановкою, а відтак – інтригуючою загадкою обширу й глибини, яка сягає сотень років побутування в літературному процесі й сприяє його розвою завдяки подвоєнню форми та змісту/сміслу через повторне оприявлення певного явища в читацькій рецепції й, відповідно, його подвійній оцінці та осмисленню. Крім того, саме пародія увиразнює особливості поетики як окремих творів, так і творчості того чи того письменника в цілому, а інколи й цілого літературного напрямку/течії/стилю тощо. А ще пародія – прекрасне джерело для поглиблення літературної/літературознавчої ерудиції, розширення читацьких і наукових обріїв. Це лише принагідні міркування щодо монографії Наталії Віннікової «Дискурс української літературної пародії», що вийшла друком у видавництві «Наукова думка» 2014 року й цілком переконує в актуальності обраної дослідницею теми та її вагомості в сучасному літературознавстві.

Новизна монографічного дослідження Наталії Віннікової багатоаспектна й окреслює різні грані проблеми: вперше в українському літературознавстві на широкому фактичному матеріалі виконано комплексне осмислення процесу виникнення, розвитку та структурно-семантичних трансформацій пародії в українській літературі XVI – початку XXI ст.; уведено до наукового обігу маловідомі пародії українських письменників; охарактеризовано структурні та

проблемно-тематичні особливості української літературної пародії; визначено основні константи поетики жанру пародії та особливості їхнього функціонування, зокрема експліковано біполярність як двопланову природу літератур-

ної пародії; систематизовано найпоширеніші засоби і прийоми, які використовують українські письменники для творення пародійних текстів; розроблено авторську класифікацію української літературної пародії, в основу якої покладено два критерії – спрямованість на об'єкт пародіювання і ключову функцію пародії; встановлено співвідношення пародії як жанру з пародіюванням як прийомом та суміжними жанрами; узагальнено розвиток зарубіжної та української теоретичної думки щодо жанру пародії; уточнено змістове наповнення поняття «жанр» і, з урахуванням діахронії вивчення та провідних жанрових маркерів, удосконалено дефініцію жанру літературної пародії; уточнено співвідношення понять «вторинний»,

«імітаційний», «суміжний», «близький», «споріднений» жанр; набуло подальшого розвитку теоретичне осмислення специфічних рис літературної пародії загалом і української зокрема, ролі зазначеного жанру в українському літературному процесі.

Монографія Н. Віннікової відзначається стрункістю й логічністю побудови. Заслугує на увагу перший розділ «Пародія як теоретична проблема: історико-генетичний погляд», у якому ґрунтовно аналізується теоретична база дослідження, зокрема узагальнено теорію та історію жанру пародії, осмислено формування літературознавчої категорії «пародія», окреслено найпоширеніші засоби і прийоми творення пародійних текстів. Здійснено огляд основних теоретичних концепцій (Арістотеля, Ф. Прокіповича, Г. Кониського, О. Потебні, М. Бахтіна, Ю. Тиньянова, Л. Гатчен, М. Роуз, Г. Нудьги та ін.). Наталія Віннікова ретельно розкриває філософські й естетичні аспекти феномену пародії. Заслугують на увагу роздуми авторки щодо ідентифікації «літературної пародії», що позиціонується як жанр творів словесно-художньої творчості, один із видів вторинних текстів, який базується на контрастуванні того, що зображується (першого плану), із тим, що зображене (другого плану), та імітації об'єкта пародіювання (другого плану) – якого-небудь художнього твору (або його складників – образів, мотивів, сюжетів, тематики тощо), манери, стилю, художніх прийомів письменника, жанру, літературного стилю, напряму тощо, з метою створення комічно-сатиричного образу об'єкта та його ідейно-емоційної оцінки й естетичної критики, що досягається різними засобами і прийомами. При цьому Наталія Віннікова вміє полемізувати, зіштовхуючи різні думки й позиції авторитетних літературознавців.

Уперше в українському літературознавстві літературна пародія розглядається як цілісна функціональна система, а її інтерпретація здійснюється за допомогою новітнього методологічного інструментарію. Визначальним у методології став системно-аналітичний підхід у поєднанні з елементами структуралізму й семіотики. У дослідженні також використовуються ідеї герменевтики та рецептивної естетики Г.-Р. Яussa та В. Ізера, які дозволяють усебічно висвітлити авторецепції та зміст текстів. Обраний комплекс методів дослідження є цілком виправданим і адекватним.

У другому розділі «Пародія в українській літературі: діяхронно-типологічний зріз у трансформаціях формозмісту» простежено зародження пародії в усній народній творчості, побутування її принципів і засобів в українській літературі XVI–XVIII сс. і шляхи розвитку жанру в літературному процесі XIX – початку XXI ст. Її жанровий репертуар розглядається кризь призму нової функції літератури, інших

критеріїв моделювання дійсності, призначення художнього слова, жанру. Художні твори, обрані для аналізу, відображають динаміку літературної пародії на різних етапах її розвитку: від зародження (пародійні думи «Про чабана», «Про вареники», «Про Михію», пародійні колядки, щедрівки тощо) до формування пародії в давній українській літературі («Моління» Даниїла Заточника, «Промови Івана Мелешка, каштеляна смоленського, на сеймі у Варшаві в 1589 р.» та ін.) та літературі XIX ст. (Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, І. Нечуй-Левицький, І. Франко, В. Самійленко) до розквіту літературної пародії перших десятиліть XX ст. (Василь Еллан-Блакитний, Остап Вишня, Василь Чечвянський, Едвард Стріха, Теодор Орисіо, Майк Йогансен та ін.) та періоду Другої світової війни (М. Романівська, Є. Кротевич, К. Басенко та ін.) до догматизації й закостеніння (П. Сліпчук, М. Дмитрів та ін.), системності та сформованості жанромодулювальних процесів із боку постмодерністів, у яких пародія стає основою художнього світовідтворення (Ю. Андрухович, О. Ірванець, В. Кожелянко та ін.).

Авторка не обмежується текстовим простором материкової літератури, а розбудовує зіставно-порівняльну характеристику пародійного вектора шляхом залучення до аналізу творів митців української діаспори (Порфирія Горотака, Свирида Ломачки, Хведосія Чички та ін.). Такий напрям дослідницьких пошуків дав змогу оприятити конфлікт різних моделей української ідентичності й окреслити поліструктурованість українського літературного дискурсу. Методика дослідження на рівні мікроаналізу, обрана авторкою, дає можливість уникати накладання вже наявних у літературознавстві схем та моделей і в такий спосіб – шляхом від літературного факту до літературного явища – з'ясувати творчу оригінальність.

Ґрунтовним видається і третій розділ монографії («Жанровий зміст пародії»), де розглядаються проблеми загальної теорії пародії, здійснено спробу виділити основні відмінні ознаки жанру пародії. Саме тут Наталія Віннікова аналізує таку особливість жанру, як двоплановість структури, що полягає у протиставленні пародійованого стилю і власного стилю автора пародії. Авторка справедливо доводить, які б жанрові форми не домінували на першому і другому планах, пародія може бути самостійним жанром і вирішувати притаманні лише їй завдання за допомогою певних художніх засобів. Варта уваги запропонована Наталією Вінніковою класифікація української літературної пародії, в основу якої покладено два критерії – спрямованість на об'єкт пародіювання (літературні пародії на літературні школи та угруповання, творчість окремого письменника, групу письменників, літературний жанр, окремий твір, певні огріхи в окремому творі) і ключова

функція пародії – критична, гумористична та сатирична.

Очевидною перевагою монографії є те, що у процесі дослідження розглянуто значний масив художніх текстів, який охоплює літературні пародії XVI–XXI сс. У поле обсервації дослідниці потрапили як відомі, так і майже невідомі, а то й рідкісні тексти, опубліковані в раритетних збірниках, журнальних публікаціях, часописах та альманахах, уключаючи й діаспорні.

Слід наголосити на важливості й практичному значенні монографії Н. Віннікової, адже старанно відібрані й систематизовані авторкою тексти є безцінним літературним матеріалом, який заслуговує на публікацію окремої антології чи навіть серії антологій. Цілком очевидно, що наукова студія Наталії Віннікової відкриває нові перспективи у процесі літературознавчої рецепції жанру пародії в українській літературі від давнини до сьогодення.